

УДК 371.134(477)+37.013.42:[316.77+316.64.5]

І. М. Палько,

викладач

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

innapal.ko@gmail.com

КОГНІТИВНИЙ КОМПОНЕНТ У СТРУКТУРІ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

У статті подано характеристику авторської моделі формування міжкультурної толерантності майбутнього соціального педагога, що включає п'ять взаємопов'язаних блоків: цільовий, змістовий, операційно-діяльнісний, контрольно-результативний, діагностичний тощо. Для детальної характеристики моделі формування міжкультурної толерантності розглянуто зміст її компонентів, а саме: когнітивного, аксіологічно-мотиваційного, діялісно-практичного, перцептивно-афективного, оціннісно-рефлексивного. У контексті їх загальної характеристики наголошено на потенціалі когнітивного компоненту як однієї із фундаментальних основ процесу формування компетенцій, що формують міжкультурну толерантність майбутнього соціального педагога як особистості та фахівця соціальної сфери.

Ключові слова: міжкультурна толерантність, соціальний педагог, модель формування, професійна підготовка, когнітивний компонент.

Вступ. Враховуючи той факт, що толерантність є одним із найбільш важливих компонентів професійних стандартів та вимог до професійних та особистісних якостей соціального педагога, а міжкультурна толерантність є однією із ключових складових загальної толерантності особистості, то практична соціально-педагогічна діяльність є регулярно дотичною до проблем міжнаціональної та міжкультурної взаємодії у фаховій та міжособистісній взаємодії. А враховуючи гносеологічний характер міжкультурної толерантності як набутої особистісної якості, когнітивний компонент є однією із фундаментальних основ процесу формування компетенцій, що формують міжкультурну толерантність майбутнього соціального педагога як особистості та фахівця соціальної сфери.

Аналіз наукових досліджень. Дослідженням проблеми формування міжкультурної толерантності майбутніх педагогів загалом, і соціальних педагогів, зокрема, займалися такі науковці як Т. Алексеєнко, О. Безпалько, І. Богданова, Р. Вайнола, Г. Вороніна, М. Галагузова, О. Грива, Н. Заверико, І. Зверєва, А. Капська, О. Карпенко, І. Мельничук, Л. Міщик, А. Мудрик, Ф. Мустаєва, Ю. Овчарова, В. Поліщук, Л. Почебут, О. Тютюнник, С. Харченко, П. Шептенко, В. Шульга та ін. Однак, практико-орієнтовані аспекти формування міжкультурної толерантності у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів (особливо в контексті впливу когнітивних процесів на технологізацію процесу їх підготовки) залишаються малодослідженими.

Виклад основного матеріалу. У загальному, міжкультурний контекст у професійній діяльності соціального педагога проявляється на двох рівнях: теоретичному та практичному.

Теоретичний рівень міжкультурної складової соціально-педагогічної діяльності проявляється, в першу чергу, у нормативно-правовому регулюванні фахової діяльності та її концептуального обґрунтування.

Практичний рівень міжкультурного контексту соціально-педагогічної діяльності реалізовується у практичних формах та методах роботи соціального педагога. В межах цього рівня доцільно виділити три ключові напрями соціально-педагогічної діяльності в контексті міжкультурної толерантності: 1) соціально-педагогічна діяльність з об'єктами дискримінаційного, інтолерантного та ксенофобського впливу; 2) соціально-педагогічна робота з формування толерантного суспільного простору; 3) соціально-педагогічна діяльність з національно-культурними товариствами, земляцтвами, громадами та іншими громадськими об'єднаннями.

Саме тому, виникає об'єктивна необхідність у систематизації підготовки майбутніх фахівців до діяльності на вищезазначених рівнях. Відповідне поєднання доцільно представити у вигляді концептуальної моделі формування міжкультурної толерантності майбутніх соціальних педагогів. В. Поліщук підкреслює, що концептуальна модель професійної підготовки соціальних педагогів – це аналог системи, який відображає її провідний задум, основні принципи побудови та функціонування. Модель слугує засобом вивчення процесу професійної підготовки соціального педагога, вона може стати своєрідним еталоном підготовки, до реалізації якого необхідно прагнути на практиці. Її практична цінність зумовлена тим, наскільки адекватно та повно вона відображає процес професійної підготовки фахівця [1: 173].

Тому, відповідно до змісту основних функцій професійної діяльності майбутнього соціального педагога та якостей, необхідних для її реалізації, а також ключових принципів наукового моделювання, нами розроблена авторська модель формування міжкультурної толерантності майбутнього соціального педагога (див. Рис.1.), що акцентує увагу на зв'язку міжкультурної толерантності з процесом професійної підготовки

як ресурсом її формування, і з системою морального виховання як полем її існування та реалізації, що відображається в запропонованій авторській моделі як соціально-педагогічному феномені, що містить мету, зміст, форми та технології реалізації, а також її кінцевий результат – високий рівень сформованості міжкультурної толерантності.

Розроблена нами модель включає п'ять взаємопов'язаних блоків:

1. Цільовий блок – визначає провідну мету, що повинна реалізувати потребу суспільства в соціальних педагогах з високим рівнем толерантності, яка конкретизується рядом завдань (оволодіння комплексом знань щодо поняття міжкультурної толерантності; формування умінь та навичок міжособистісної взаємодії на основі міжкультурної толерантності та реалізація їх у практичній професійній діяльності; розвиток особистісних якостей, необхідних для реалізації професійної діяльності).

2. Змістовний блок моделі включає взаємопов'язані компоненти міжкультурної толерантності: когнітивний (знання сфера, розуміння, поінформованість щодо питань міжкультурної толерантності), аксіологічно-мотиваційний (орієнтація на загальнолюдські та моральні цінності, повагу до культурних особливостей представників різних народів та позитивна мотивація до професійної діяльності), діяльнісно-практичний (система вмінь та навичок толерантно будувати взаєностосунки в соціокультурному середовищі та рівень прояву толерантної поведінки), перцептивно-афективний (сприйняття суб'єктами один одного, їхнім взаємним пізнанням, емоційне сприйняття та ставлення з повагою до гідності представників своєї та іншої культури, їх поглядів, віросповідання і т.д.), оціннісно-рефлексивний (основою є діяльність на основі міжкультурної толерантності, тобто рефлексія та корекція суб'єктом власної дії і поведінки).

3. Операційно-діяльнісний блок моделі формування міжкультурної толерантності майбутніх соціальних педагогів побудований відповідно до мети, змісту, структури навчально-виховного процесу та включає відповідні форми, методи та засоби: індивідуальні, групові та масові, серед яких традиційні та інноваційні форми роботи; методи (навчальна дискусія, самооцінювання, тренінги, педагогічні спостереження, вправи, рольові ігри, кейс-метод, опора на життєвий досвід студентів, біографічний метод, метод колективних творчих справ, соціальні проекти, метод "рівний-рівному" та ін.); включення майбутніх фахівців соціальної сфери у різні види діяльності – навчальну, позанавчальну, громадську тощо.

4. Контрольно-результативний блок включає оцінку, самооцінку та способи вимірювання рівня сформованості міжкультурної толерантності; уміння свідомо та самостійно контролювати результати своєї діяльності, професійну самовдосконалення саморегуляції та власне результати, що задовольняє потреби суспільства в соціальних педагогах з високим рівнем толерантності тощо.

5. Діагностичний блок. Передбачено поєднання критеріїв сформованості міжкультурної толерантності, а також діагностичного інструментарію, побудованого на їхній основі.

Для детальної характеристики моделі формування міжкультурної толерантності розкриємо зміст її компонентів, а саме: когнітивного, аксіологічно-мотиваційного, діяльнісно-практичного, перцептивно-афективного, оціннісно-рефлексивного.

Аксіологічно-мотиваційний компонент реалізується через відведення центрального місця загальнолюдським і моральним цінностям, цінностям поваги до людини, цінності прав і свобод людини та рівноправності людей, мотивація до навчальної та професійної діяльності, інтерес майбутніх соціальних педагогів до формування міжкультурної толерантності, мотивація до відповідальності за вибір життєвої позиції, визнання права вибору за іншими.

Діяльнісно-практичний компонент моделі передбачає активізацію системи вмінь та навичок, необхідних для успішної професійної діяльності толерантно будувати взаєностосунки в соціокультурному середовищі, змістовність, взаємопов'язаність, системність, комплексність умінь задля забезпечення продуктивності.

Перцептивно-афективний компонент реалізується через відповідний рівень ідентифікації, самоідентифікації, емпатії, децентрації, емоційної стійкості, прийняття майбутніх фахівців.

Оціннісно-рефлексивний компонент реалізується через самоаналіз, критичне ставлення до власних дій, здатність майбутніх соціальних педагогів усвідомлювати та оцінювати стратегію своєї поведінки та уміння вносити корективи в процесі формування міжкультурної толерантності.

Когнітивний компонент моделі формування міжкультурної толерантності майбутнього соціального педагога містить знання, необхідні соціальному педагогу для здійснення цієї діяльності. В контексті формування міжкультурної толерантності він реалізується у посиленні професійної спрямованості середовища ВНЗ, формуванні професійних цінностей та ідеалів майбутніх соціальних педагогів, а також включає системність, методологічність, міждисциплінарність загальнотеоретичних, психологічних, соціально-педагогічних знань щодо стратегій формування міжкультурної толерантності, багатоманітності світу, ненасилля, прав людини. Також цей компонент включає знання про шляхи самовдосконалення та самовиховання, шляхи формування міжкультурної толерантності, способи рефлексії, усвідомленість змісту та завдань, форм і методів формування міжкультурної толерантності майбутнього соціального педагога.

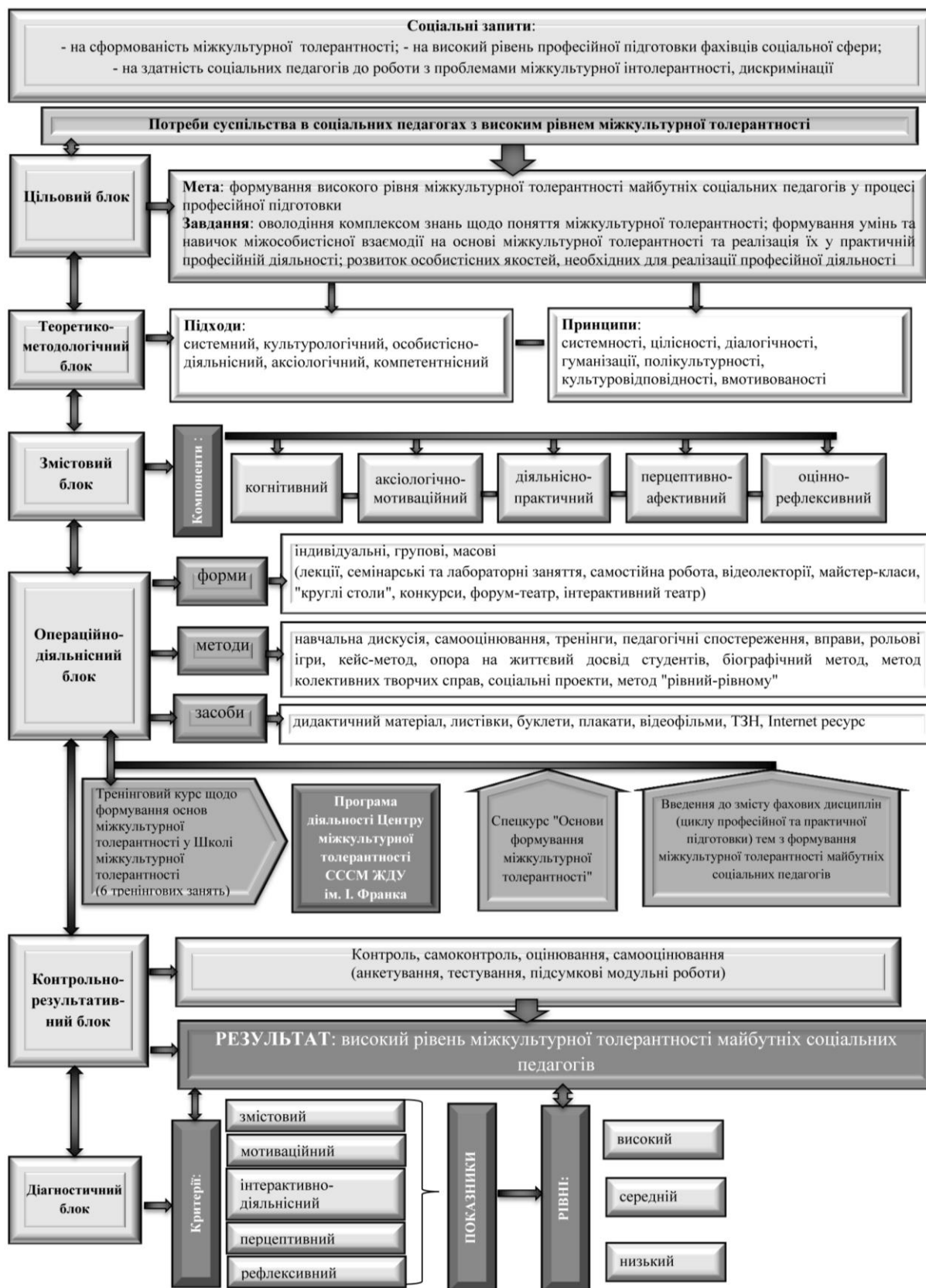

Рис.1. Модель формування міжкультурної толерантності майбутніх соціальних педагогів у процесі професійної підготовки

Орієнтуючись на визначення Л. Маслак [2: 144], ми вважаємо, що когнітивний компонент міжкультурної толерантності майбутнього соціального педагога включає в себе систему знань індивіда, що безпосередньо або опосередковано впливають на прояви та переконання, які формують міжкультурну толерантність особистості, з урахуванням їх глибини, обсягу, стилю мислення, етичних норм, соціальних

функцій соціального педагога як фахівця через усвідомлення і прийняття людиною складності, багатовимірності, відносності, неповноти та суб'єктивності власних уявлень і власної картини світу.

Деталізуючи ж складові когнітивного компоненту формування міжкультурної толерантності майбутніх соціальних педагогів, ми поділяємо точку зору О. Остапчук, яка зазначає про наступний зміст когнітивного компоненту, котрий складають групи знань: загальнонаукові, соціально-педагогічні та психологічні знання, спеціальні знання, а також методичні знання [3: 96].

Поділяючи цю думку, ми виділяємо та конкретизуємо відповідно до тематики дослідження наступні групи знань:

до групи *загальнонаукових знань* (філософія, історія України, соціологія, політологія, культурологія, основи правознавства, релігієзнавство, етика та естетика, основи економічних теорій) відносяться знання щодо:

- міжнародних та вітчизняних законодавчих актів, які регулюють питання міжкультурної толерантності;
- філософських проблем понять "рівності", "шовінізму", "ксенофобії", "етносу", "глобалізму" і т. п.;
- соціально-політичних передумов, причин та наслідків різного рівня міжкультурної толерантності у суспільстві;
- історії розвитку міжкультурної толерантності як наукової категорії та соціального явища;
- культурних особливостей різних етнічних, релігійних та культурних груп населення і т.п.

Соціально-педагогічна група включає знання про:

- нормативно-правове забезпечення соціально-педагогічної діяльності (зокрема, акцентуючи увагу на нормативно-правових актах, що регулюють норми, пов'язані зі сферою міжкультурної толерантності);
- сутність професійної етики соціального педагога;
- зміст ключових форм та методів соціально-педагогічної роботи з формування міжкультурної толерантності;
- специфіку механізмів та агентів соціалізації у різних етнічних, релігійних та культурних групах.

До *психологічної* групи належать знання про:

- механізм формування міжкультурної толерантності особистості на ціннісному рівні;
- етнопсихологічні особливості соціалізації;
- зміст базових понять етнопсихології, соціальної психології (зокрема, акцентуючи увагу на психології груп та психології мас).

Методичну групу складають:

- знання, форми, методи та засоби формування міжкультурної толерантності;
- діагностичний інструментарій для дослідження рівня міжкультурної толерантності;
- особливості соціально-педагогічної роботи у сфері формування міжкультурної толерантності.

Тому, лише в процесі засвоєння відповідних вищезазначених груп знань та їх інтеріоризації майбутніми соціальними педагогами доцільно говорити про активізацію процесу формування міжкультурної толерантності на особистісному та професійному рівнях у межах інших компонентів моделі, в першу чергу діяльнісно-практичного як основи практичного втілення цих знань.

Висновки. Об'єктивна необхідність у систематизації підготовки майбутніх фахівців до діяльності на теоретичному і практичному рівнях вимагає поєднання у вигляді концептуальної моделі формування міжкультурної толерантності майбутніх соціальних педагогів. Тому, відповідно до змісту основних функцій професійної діяльності майбутнього соціального педагога та якостей, необхідних для її реалізації, а також ключових принципів наукового моделювання, нами розроблена авторська модель формування міжкультурної толерантності майбутнього соціального педагога, що акцентує увагу на зв'язку міжкультурної толерантності з процесом професійної підготовки як ресурсом її формування і з системою морального виховання як полем її існування та реалізації. Розроблена нами модель включає п'ять взаємопов'язаних блоків (цільовий, змістовний, операційно-діяльнісний контрольно-результативний та діагностичний) та п'ять базових компонентів (когнітивний, аксіологічно-мотиваційний, діялісно-практичний, перцептивно-афективний та оціннісно-рефлексивний).

Враховуючи той факт, що когнітивні процеси є основою процесу засвоєння нових знань, то когнітивний компонент є безпосереднім базисом формування міжкультурної толерантності майбутніх фахівців, оскільки саме у процесі пізнання, після засвоєння нової інформації, що стосується всіх аспектів існування представників інших культурних та етнічних груп, відбувається її емоційне осмислення з подальшим виробленням відповідного ставлення індивіда та відповідними проявами поведінки (тобто проявами діялісно-практичного компоненту) до представників та явищ з інших культурних та етнічних груп.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Поліщук В. А. Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04 / В. А. Поліщук ; Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2006. – 454 с.

2. Маслак Л. П. Основні етапи та принципи формування професійної іншомовної компетентності майбутнього офіцера : [зб. наук. пр.] / Л. П. Маслак // Наукові записки кафедри педагогіки Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна ; [ред. Л. С. Нечепоренко та ін.]. – Харків : Видавничий центр ХНУ, 2008. – С. 143–149.
3. Остапчук О. Л. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до гендерного виховання учнів підліткового віку : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / О. Л. Остапчук ; Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка. – Житомир, 2012. – 260 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Polischuk V. A. Teoriia i metodyka profesiinoy pidgotovki sotsial'nykh pedagogiv v umovakh nepererвної osvity [Theory and Methods of Training of Social Pedagogues in Terms of Lifelong Learning] : dys. ... dokt. ped. nauk: 13.00.04 / Polishuk Vira Arkadiyivna ; Ternopil's'kij nats. ped. un-t im. V.Gnatyuka. – Ternopil', 2006. — 454 s.
2. Maslak L. P. Osnovni etapy ta printsypy formuvannia profesiinoyi inshomovnoyi kompetentnosti maibutn'ogo ofitsera [Main Stages and Principles of Professional Foreign Language Competence of Future Officer] : [zb. nauk. pr.] / Maslak Liudmyla Petrivna // Naukovi zapiski kafedry pedagogiky Kharkivs'kogo natsional'nogo universitetu im. V. N. Karazina [Scientific Notes of Pedagogy Department of Kharkiv National University] ; [red. L. S. Necheporenko ta in.]. – Kharkiv : Vidavniczii tsentr KNU, 2008. – S. 143–149.
3. Ostapchuk O. Pidgotovka maibutnykh sotsial'nykh pedagogiv do gendernogo vihovannya uchniv pidlitkovogo viku [The Training of Future Social Pedagogues for Gender Education of Teenage Students] : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Ostapchuk Olena Leonidivna ; Zhytomyr. derzh. un-t im. I. Franka. – Zhytomyr, 2012. – 260 s.

Палько И. М. Когнитивный компонент в структуре модели формирования межкультурной толерантности в профессиональной подготовке социальных педагогов.

В статье представлена характеристика авторской модели формирования межкультурной толерантности будущего социального педагога, включая пять взаимосвязанных блоков: целевой, содержательный, операционально-деятельностный, контрольно-результативный, диагностический и т. д. Для детальной характеристики модели формирования межкультурной толерантности рассмотрено содержание ее компонентов, а именно: когнитивного, аксиологично-мотивационного, деятельно-практического, перцептивно-аффективного, оценочно-рефлексивного. В контексте их общей характеристики отмечен потенциал когнитивного компонента как одной из фундаментальных основ процесса формирования компетенций, формирующих межкультурную толерантность будущего социального педагога как личности и специалиста социальной сферы.

Ключевые слова: межкультурная толерантность, социальный педагог, модель формирования, профессиональная подготовка, когнитивный компонент.

Palko I. M. The Cognitive Component in the Structure of Intercultural Tolerance Model Formation in the Professional Training of Prospective Social Pedagogues.

The article deals with the description of the author's model forming future social pedagogues' intercultural tolerance, including five interrelated parts: targeted, substantial, operationally active, control-resultative, diagnostic etc. This practice-oriented model reveals the meaning of basic functions of prospective social pedagogues' professional activity and qualities required for its implementation, as well as the key principles of scientific modeling. The author focuses on intercultural tolerance communication as the process of professional training and a resource of its formation and a system of moral education as a field of its existence and implementation. The article reveals the content of its components, namely: cognitive, axiological-motivational, operation-practical, perceptual, affective, assessment and reflexive. Focusing on this model, the author argues that cognitive processes are the foundation for learning new knowledge. The author arrives at the conclusion that the key elements of cognitive component are general scientific knowledge, socio-pedagogical knowledge, psychological knowledge and methodical knowledge. On top of that, the cognitive component is the direct basis of formation of intercultural tolerance of prospective professionals. The particular attention is paid to the potential of the cognitive component, as one of the essential foundations of the competencies formation.

Key words: intercultural tolerance, social pedagogue, model of formation, professional training, cognitive component.